

KAZAKİSTAN

tarihlenen sekizgen planlı yapı, yüksek kasnak üzerinde sivri kubbeli olup Tımur-lu mimarisi özelliklerini taşımaktadır. Sur duvarlarıyla çevrili aynı alanda bulunan bir hamam ve rekonstrüksiyon çalışmaları devam eden birçok temel izi vardır.

Kazakistan'ın XVIII. yüzyıldaki bağımsızlık ve eğitim hareketiyle kurulan bir dizi medrese binasına örnek olarak Suzak bölgesindeki Babaata ve Çayan'daki kompleks gösterilebilir. Bir dönemde müze olan 1907 tarihli, dilimli yüksek kubbeli, zengin süslemeli Almatı Rus Ortodoks Kilisesi nâdir bulunan kilise yapılarına güzel bir örnektir.

Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde farklı tarihli birçok türbe yapısına rastlanmaktadır. Güney bölgelerinde türbe yapımı geleneği devam etmektedir. Yeni camilerde geleneksel formların sürdürüldüğü görülür. Kırsal kesimde halen yurt çadırı kullanılmakta, büyük şehirlerde de halk tarafından geçici yapı kurulması gerektiğinde yine yurt çadırlarına başvurulmaktadır.

Günümüz Kazakistan'ındaki büyük şehirler, bir zamanların Doğu bloku ülkelelerinin tamamında olduğu gibi modern şehir planlamacılığı açısından üstün nitelik taşıyor. Geniş bulvarları, meydanları, parkları, büyük konut bloklarıyla tek tipte, bahçeli, tek katlı konut grupları; görkemli devlet binaları; alışveriş, eğitim, dinlenme ve yaşama bölgeleri, spor tesisleri; gelişmiş alt yapısıyla planlı gelişmesi öngörülen düzenli şehir özelliklerinin hepsine sahiptir. Ancak dış görünüm bakımından etkileyici olan binalar, gerek mimari gerekse mühendislik ve inşaat tekniği açısından genellikle zayıftır. Gösterişli kabuklar içinde kullanışsız mekânlar topluluğu şeklinde tanımlanabilecek olan binalar, bu durumlarıyla düzenli şehir yapısını oluşturan basit birer unsur olmaktan öteye geçmez; cephe mimarlığı diye adlandırılacak nitelikleriyle buldukları şehirlere estetik vitrin görevi yaparlar. Son zamanda başşehir, modern bir dünya şehri özelliklerine sahip olarak yeni inşa edilen Astana'ya taşınmıştır. Astana, eski İstanbul'un isimlerinden biri olan Âsitâne ile aynı kelime olup "başşehir" anlamına gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Margulan – T. K. Basenov, *Arhitektura Kazakstana*, Almatı 1959; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s. 40, 76, 142, 196, 198, 369; Emel Esin, "Muyanlık Uygur Buyan Yapısından (Vihâra) Hakanlı Muyanlığına (Ribâh) ve Selçuklu Han ile Medre-

sesine Gelişme", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 75-102; Nejat Diyarbekirli, "Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan* (haz. İÜ Ed. Fak.), İstanbul 1973, s. 291-304; İbrahim Kafesoğlu, "Asya Türk Devletleri, Oğuzlar", *TDEK*, s. 735-738; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, Ankara 1977, s. 22, 26, 160, 171; Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, İstanbul 1984, s. 99, 100, 101; a.m.f., *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1992, s. 559, 560, 561, 564; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, s. 26, 27; a.m.f., *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996, s. 193-317; *Svod Pamyatnikov İstorii i Kulturi Kazahstana, Gjno-Kazahstanskaya Oblastı*, Almatı 1994; Gözde Ramazanoğlu, *Orta Asya'da Türk Mimarisi*, Ankara 1998, s. 41-60; W. Barthold, "Evliya-Ata", *IA*, IV, 399-400; a.m.f., "Taraz", a.e., XI, 769.

M. GÖZDE RAMAZANOĞLU

Kazakistan Cumhuriyeti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra diğer Türk cumhuriyetleri gibi 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı hakkındaki kanunun kabulüyle Kazakistan Cumhuriyeti bağımsız ve laik bir hukuk devleti olarak ilân edilmiştir. Bağımsız ve egemen devlet olarak Kazakistan Cumhuriyeti 2 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na üye olmuştur.

Sovyetler döneminde Kazakistan'da resmî dil Rusça idi. Sovyet hükümetleri, Kazak dilinin eğitim dili olmadığını ileri sürerek onu sadece köylerde konuşulan bir dil olarak benimsetmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Sovyetler zamanında Kazak Türkçesi ile eğitim veren okullar açıldıysa da bu okullardan mezun olanlar çoğunlukla kolhozlarda ve köyler-

de çalıştırılmıştır. 28 Ocak 1993'te kabul edilen anayasanın 7. maddesinin birinci fıkrasında devletin resmî dilinin Kazakça olduğu belirtilmekle birlikte ikinci fıkrasında devletin yönetim birimlerinde Kazakça ile Rusça'nın eşit olarak kullanılacağı vurgulanmıştır. Bunun sebebi, Kazak dilinin unutulmuş olması yanında Kazakistan'da Rus nüfus oranının yüksek olmasıdır. 1999 yılından itibaren bütün resmî yazışmalar Kazak dilinde yürütülmeye başlanmıştır.

1993 anayasasına göre Kazakistan'da yarı başkanlık sistemi uygulanmakta iken 1995'te yapılan değişiklikle tam başkanlık sistemine geçilmiştir. Yetkileri genişletilen cumhurbaşkanının faaliyetlerini kontrol eden anayasa mahkemesi kaldırılmış, cumhurbaşkanlığı süresi dört yıldan yedi yıla çıkarılmıştır. Kazakistan Parlamentosu senato ve meclis olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Senatörlük süresi altı yıl, milletvekili süresi beş yıldır. Senato ve meclis başkanını cumhurbaşkanı tayin eder. 1997 yılında idarî taksimat yeniden düzenlenerek eyalet sayısı on dokuzdan on dörde indirilmiştir. Eyaletler, başbakanın teklifiyle cumhurbaşkanının tayin ettiği valiler tarafından yönetilmektedir. Yönetimde tek sorumlu vali olmakla beraber halk tarafından seçilen encümen üyelerinin valinin görevden alınması için cumhurbaşkanına teklif yapma yetkileri bulunmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti'nde köyler ilçelere, ilçeler illere ve iller de eyaletlere (oblus) bağlı olarak yönetilir. Ayrıca doğrudan merkeze bağlı bulunan özel statüye sahip iller de vardır.

Almatı'daki eski parlamento binası

Hükümet cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Parlamentonun her iki kanadının üzerinde anlaşığı kişi başbakan olarak cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir. Yasama görevini parlamentonun senato kanadı yürütür. 1 Ocak 1997 tarihinde yapılan bir araştırmaya göre Kazakistan'da kayıtlı 300 siyasî örgüt ve dokuz siyasî parti bulunmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin başşehri 10 Aralık 1997'de Almatı'dan Akmola'ya taşınmış ve 6 Mayıs 1998'de Akmola ismi "başşehir" anlamına gelen Astana (Âsitâne) olarak değiştirilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan Cumhuriyeti sadece Rusya'nın ham madde kaynağı olarak kullanıldığından Kazakistan'da yer altı zenginliklerini çıkarma endüstrisinin aksine üretim endüstrisi hiç gelişmemiştir. 1993 ve 1994 yıllarında uygulanan özelleştirme siyaseti neticesinde devlet mülkiyetinde bulunan önemli ekonomik tesisler özel kişilere verilip monopollerin oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Kasım 1993'te Kazakistan Cumhuriyeti'nin millî parası olan tenge tedavüle çıkarılmıştır. Son yıllarda petrol, altın ve gaz ihracatına daha çok önem verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. B. Olcott, *The Kazakhs*, Stanford 1987; R. G. Suny, *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution and the Collapse of the Soviet Union*, Stanford 1993; M. Rywkin, *Moscow's Lost Empire*, New York 1994; Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara 1996, s. 181-185; *History of Kazakistan*, Almaty 1998; B. Brown, "New Political Parties in Kazakhstan", *Report on the USSR*, 11/35 (1990), s. 10-11; *Komsomolskaya Pravda*, 13 Nisan 1991; *Kazakhstanskaya Pravda*, 17 Ocak 1990; 16, 23 Mart 1991; 13, 18 Nisan 1991; Mustafa Aydın, "Turkey and Central Asia: Challenges of Change", *CAS*, XV/2 (1996), s. 157-177.

CEVDET KÜÇÜK

KAZAKLAR

Orta Asya'da Hazar denizinden Çin sınırına kadar uzanan topraklarda yaşayan bir Türk topluluğu.

Müstakil bir topluluk olarak Kazaklar'ın ne zaman teşekkül ettiği ilim dünyasında hâlâ tartışılmaktadır. Genellikle Özbek Ebülhayr Han'a tâbi olmayan bir grup halkın Çu ve Talas nehirleri arasında hâkimiyet kurmasıyla ortaya çıktıkları kabul edilir. Esasen etimolojisi hakkında da mutabakat bulunmayan, fakat "kendi başına buyruk hareket eden yiğit, cesur, be-

kâr" anlamlarına da gelen Kazak adıyla anılmaya başlanan bu grup, zaman içinde Hazar'ın kuzeyinden Altaylar'a kadar uzanan geniş alana hâkim oldu. Dolayısıyla Kazaklar'ın bu isimle anılması etnik bir temele değil daha çok sosyal bir gerekçeye dayanmaktadır. Kazak tabirinin kullanımının XIV. yüzyıla kadar gittiği tesbit edilmiştir. En erken Rus seyyahları Kazaklar'ı önceleri Kırgız -Kazak (Kaisak) olarak adlandırırken XIX. yüzyıldan itibaren sadece Kırgız kelimesini kullanmışlardır.

İlk birleşik Kazak Hanlığı'nın XVI. yüzyıl başlarında Kasım Han tarafından kurulmasından sonra Kazak nüfusunun hızla arttığı, dolayısıyla artan nüfusun toprak ve otlak ihtiyacından dolayı ilerleyen yıllarda sınırların genişlediği ve XVII. yüzyılın sonlarında neredeyse bugünkü Kazakistan sınırlarına ulaşıldığı bilinmektedir. Kazaklar, bu geniş toprakların idarî baskısını hafifletmeye yönelik üç "cüze" ayrıldılar (küçük, orta ve büyük cüz; Kazaklar cüz kelimesini kullanırken Kazak olmayanlar bunun yerine "orda" kelimesini kullanmaktadır). Prensipde hanlığın birliği devam etmekle beraber uygulamada bu durum baştaki hanın kabiliyet ve dirayetine göre değişiyordu. Nitekim Kasım ve Hak Nazar gibi güçlü hanlardan sonra cüzler müstakil olarak hareket etmeye başladılar. Zamanla bu grupların günlük hayatlarında kendi ileri gelenleri ve kabile önderleri han ve adamlarından daha etkili konuma geçti. İşlerin yürütülmesi töre esasına göre oluyordu. XVIII. yüzyıl öncesi Kazak toplumu böylece sakin göçebe hayatı yaşayan, hayvancılıkla uğraşan, geleneksel kurumları ve ahlâkî değerleri etkin bir toplum özelliği taşımaktaydı.

XVIII ve XIX. yüzyıllarda Ruslar tedicî olarak Kazak topraklarında hâkimiyeti ele

geçirmeye başladılar. Önce Sibirya ve Doğu ile olan ticaret yollarında güvenliği sağlama amacıyla başlayan bu süreç, daha sonra İngiltere'nin Hindistan'dan kuzeye doğru yayılmasını da önlemeye yönelik bir siyasî nitelik kazandı. Kazak topraklarındaki Rus hâkimiyeti beraberinde yeni idarî, içtimaî ve hukukî değişiklikleri de getirdi. 1822, 1824, 1867, 1868 ve 1891 düzenlemeleri 1917'ye kadar olan Rus yönetiminin temellerini oluşturuyordu.

Kazak halkı arasında Rus idaresinin en radikal değişim alanlarından biri toprak ve mülkiyet düzenlemeleriydi. Bütün topraklar devlet malı ilân edilerek otlakların kullanım ve paylaşımı hükümet yöneticilerinin eline bırakılırken Kazaklar da göçebe hayatını ve hayvancılığı bırakıp yerleşik hayata ve ziraata zorlandılar. Bu durum geleneksel Kazak toplumunun ekonomik ve sosyal yapısını bozdu. Rus yönetimi ayrıca Kazaklar'ın elinden alınan toprakların bir kısmında Rus iskânını gerçekleştirirdi.

XIX. yüzyılda Kazaklar arasında başta İslâm olmak üzere farklı dinamiklerin etkisiyle başka değişiklikler de yaşandı. Kazak toplumunda İslâmiyet genel olarak XVIII ve XIX. yüzyıllara kadar fazla etkili değildi. Başta yöneticiler olmak üzere ulemâ ve eşraf kendilerini müslüman olarak tanımlamakla birlikte halkın çoğunluğu Şamanizm gibi geleneksel inançlarına bağlı idiler. XVII. yüzyıldan itibaren İslâm merkezleriyle olan ilişkilerin artması, müslüman sülhlerin gayretlerinin yaygınlaşması gibi gelişmeler Kazak bozkırlarında İslâmiyet'in yaygınlaşmasını hızlandırdı. Ancak bu dönemde kurumsal bir eğitim veya vakıf faaliyeti henüz başlamamıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından

Bir Kazak yurdu